

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

О. Є. Бондаренко, аспірант

*Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
E-mail: elena_olena@mail.ru*

Стаття є спробою автора узагальнити погляди сучасних мовознавців на проблему визначення типології односкладних речень як важливої структурно-комунікативної одиниці, що застосовується в різноманітних сферах життєдіяльності людини.

Осміслено широкий спектр термінології, що панує в науковій думці вчених-синтаксистів, які досліджували природу, сутність односкладних речень. Розглянуто домінуючі класифікації односкладних речень сучасних мовознавців. Визначено дискусійні питання, що стосуються видової уніфікації односкладних речень в сучасному синтаксисі, зокрема стосовно інфінітивних речень. Особливу увагу акцентовано на визначенні типологічного та функціонального потенціалу односкладних речень у мові засобів масової інформації, наукових, художніх та поетичних текстах.

Ключові слова: *односкладне речення, інфінітивне речення, одноядерне речення, функціональний потенціал односкладного речення.*

У сучасному мовознавстві проблема дослідження односкладних речень є дискусійною та потребує подальшого вивчення в аспекті їх видової класифікації. Немає одностайної думки серед учених і щодо назви досліджуваних конструкцій. Так, у сучасній лінгвістиці поряд з односкладними функціонує термін «одноядерні речення» (Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, І. Слинько, 1994).

В українській мові односкладні речення є цілком нормативними, функціонально детермінованими й достатньо поширеними [1].

У сучасному синтаксисі усталася класифікація односкладних речень, за якою виділяють *односкладні означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні та номінативні речення* [2, с. 395]. Також варто зазначити, що більшість науковців у процесі встановлення типів односкладних речень керуються розвідками О. Шахматова (1941), який зробив значний внесок у практику вивчення досліджуваних синтаксичних конструкцій в аспекті систематизації теорії односкладності як важливої мовної категорії.

Мета статті – здійснити системний аналіз односкладних речень за видовою класифікацією, для чого варто розв'язати такі **завдання**:

- окреслити специфічні особливості односкладних речень порівняно з двоскладними;
- розглянути основні підходи до трактування терміна «односкладне речення» у сучасному синтаксисі;
- визначити найбільш поширені підходи до видової класифікації односкладних речень;
- здійснити видову уніфікацію та визначити особливості функціонування односкладних речень у мові сучасних засобів масової інформації, наукових, художніх та поетичних текстах.

Метод дослідження – описовий, сутність якого полягає в систематизації підходів мовознавців до ідентифікації видів односкладних речень.

Наукова новизна. Стаття є спробою узагальнити погляди сучасних науковців на проблему класифікації односкладних речень.

Об'єкт дослідження – односкладні речення як важлива мовна одиниця.

Предмет дослідження – типологія та функціональний потенціал односкладних речень у сучасному мовознавстві.

У контексті досліджуваної проблеми вагомими вважаємо висновки сучасного науковця Л. Близнюк, яка зазначає, що односкладне речення перебуває в синонімічних відношеннях із двоскладними. Дослідниця наголошує на тому, що «односкладним реченням, як і двоскладним, властиві характерні граматичні ознаки – відповідна система обов'язкових і факультативних граматичних зв'язків між повнозначно-лексичними одиницями в межах речення» [1, с. 5].

Односкладне речення в українському мовознавстві визначають як «тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується на функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами (другорядними членами) головного члена, що виступає засобом вираження предикативності» [2, с. 395].

Ретроспективний аналіз проблеми класифікації односкладних речень у мовознавстві показує, що основи теорії односкладного речення, закладені російським науковцем О. Шахматовим (1941), стали пріоритетними для науковців, які займалися дослідженням цієї синтаксичної категорії. Проте дещо раніше О. Синявським (1931) уже було зроблено спробу ідентифікації та класифікації односкладних речень. Зокрема, науковець виділяв *безпідметові речення, речення з відносною безпідметовістю (неозначено-особові й узагальнено-особові) і безприсудкові речення (називні)*.

Мовознавець Ю. Шерех (1951) серед односкладних речень виокремив *безособові, відносно-безособові й називні*. А *відносно-безособові* речення поділив на *узагальнено-особові та неозначено-особові односкладні речення*. Л. Булаховський (1951) запропонував такі види односкладних речень: *безособові (разом з інфінітивними), відносно-безособові, узагальнено-особові, неозначено-особові, називні*. П. Дудик (1954) відійшов від традиційної видової класифікації односкладних речень, оскільки більшість речень з одним головним членом відніс до двоскладних неповних. О. Пешковський (1956), доповнюючи зміст терміна «неповне речення», звужив розуміння сутності та змісту односкладних речень. Так, науковець виділив *дієслівні безособові, дієслівні неозначено-особові, номінативні та інфінітивні* речення.

Мовознавець О. Мельничук (1966) довів одночасне походження одно- та двоскладних речень із індоєвропейської мови. Науковці І. Кучеренко та А. Шевцова (70-ті рр. ХХ ст.) розглядали видову типологію односкладних речень так, як і їх попередники. В. Горяний (80-ті рр. ХХ ст.) запропонував дещо незвичну класифікацію видів односкладних речень, що не стала вживаною в мовознавстві. Тобто, науковець виокремив *особові та безособові* речення з різними формами вираження головного члена – *означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові*; *безособові* речення науковець поділив на *речення з нульовим суб'єктом, речення з непрямим суб'єктом, речення з синкретичним суб'єктом*.

І. Вихованець, А. Грищенко та К. Городенська (1982) застосували таку класифікацію видів односкладних речень – *означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні, вокативні (речення-звертання)*. І. Вихованець (1993) виділяє декілька основних класів односкладних речень: *дієслівні, інфінітивні, іменникові, прислівникові* речення, серед іменникових виділяючи окремо *вокативні речення*.

Н. Гуйванюк, І. Слинько та М. Кобилянська (1994) ввели в науковий обіг термін «одноядерні речення» та класифікували їх так: *одноядерно-двокомпонентні й одноядерно-однокомпонентні*.

Таким чином, можемо визначити, що найбільше розбіжностей серед українських та російських мовознавців ХІХ – початку ХХ століття стосувалося означено-особових, неозначено-особових й узагальнено-особових речень.

Одним із найбільш дискусійних та неоднозначних у сучасному мовознавстві є питання визначення теорії односкладних речень, до структури яких входить інфінітив [3].

Уперше термін «*інфінітивні речення*» у науковий обіг увів О. Пешковський [4] у 1914 році. Цим терміном пізніше стали користуватися відомі мовознавці Г. Арполенко 1977; І. Білодід, 1972; Л. Булаховський, 1951; І. Вихованець, 1982; К. Городенська, 1982; А. Грищенко, 1982; М. Каранська, 1995; К. Тимофєєв, 1990. Проте варто зазначити, що більшість сучасних науковців теж відносять інфінітивні речення до односкладних (А. Загнітко, 2004; Т. Замкова, 2008; О. Алексєєва, О. Межов, 2013; Х. Чернова, 2013).

У той же час, зважаючи на своєрідність інфінітивних речень, науковці наголошують на тому, що їх також можна віднести до *безособових*, оскільки у них немає прямої вказівки на особу (В. Маркітантова, 2009). Цікавою є думка О. Межова (2013) про те, що «безособові та інфінітивні речення, активно вживані в різних стилях сучасної української мови, формують центр системи односкладних речень» [5, с. 190].

Також функціонують дослідження, у яких односкладні та інфінітивні речення розглядаються окремо (І. Мірошніченко, 2014). Таким чином, проблема ідентифікації інфінітивних речень у мовознавстві залишається відкритою та суперечливою.

Нині активізуються дослідження, присвячені визначенню потенціалу односкладних речень у мові сучасних ЗМІ як одного з головних синтаксичних засобів створення стислого тексту, що для мас-медіа є дуже важливим. Так, науковець І. Мірошніченко [6] наголошує на широкому застосуванні названих синтаксичних конструкцій у різних жанрах ЗМІ (на основі матеріалів газет «Голос України», «Україна молода», журналу «Український тиждень»). Зокрема, дослідниця називає *односкладні підметові (номінативні), односкладні присудкові особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові* речення.

В. Кухарева (2003) акцентує увагу на визначенні комунікативного потенціалу односкладних речень у науковому тексті, оскільки вони є одним із засобів забезпечення комунікативно-пізнавальних потреб спілкування в науковій сфері. На основі кількісно-якісного аналізу функціонування односкладних речень у сучасних наукових текстах науковець визначила, що зазначені конструкції виконують низку важливих комунікативних функцій, які «оптимізують спілкування в науковій сфері, забезпечуючи тим самим повну реалізацію когнітивної функції» [7, с. 12]. Детально дослідивши конструктивний і комунікативний підходи до аналізу односкладних речень у науково-технічній літературі, дослідниця визначила, що найбільшим комунікативним навантаженням у наукових текстах відзначаються *безособові речення*. Також В. Кухарева зауважує, що частка *означено-особових, неозначено-особових та номінативних речень* у наукових текстах порівняно невелика, а залучення до комунікативного процесу, здійснюваного через посередництво тексту, *інфінітивних конструкцій* відбувається в наукових текстах епізодично.

Також В. Кухарева акцентує увагу на визначенні ролі односкладних речень у наукових текстах, що «виявляється в тенденції до якнайповнішого лінгвістичного втілення специфічних стильових ознак наукової мови – узагальнено-абстрагованості, об'єктивності, підкресленої логічності, а також інших важливих її рис – діалогічності, оцінності, некатегоричності викладу, які в поєднанні з першими, основними, роблять науковий стиль живою функціональною системою» [7, с. 18].

О. Алексєєва (2013) досліджує експресивний потенціал односкладних речень у художній літературі (на матеріалі оповідання М. Вінграновського «Гусенятко»). Важливо зазначити, що, як наголошує науковець, художні тексти насичені односкладними реченнями різних типів, що мають високий експресивний потенціал завдяки лексичному наповненню та використуванню стилістичним прийомам. Так, у художній літературі широко використовуються такі типи односкладних речень: *безособові, інфінітивні, означено-особові, номінативні* [8]. Специфіка їх функціонального потенціалу в художньому тексті полягає в тому, що вони виконують експресивно-видільну, оцінну, композиційну, текстотвірну функції.

Особливості застосування односкладних речень у художньому мовленні окреслює науковець Х. Чернова, 2013. Вона наголошує на тому, що «слова-речення характерні для розмовного й художнього стилів (що, звісно, збільшує ймовірність сплутування їх із власне-односкладними реченнями). Вони можуть виступати самостійно й у складі повноцінних речень, а підмет і присудок у межах таких конструкцій не виділяються» [9, с. 121].

Л. Близнюк (2007) розглядає односкладні речення із семантичним суб'єктом (на матеріалі поетичних текстів). Особливістю функціонального потенціалу односкладних речень у поетичному тексті, як наголошує дослідниця, є специфічна будова речень, «у структурі яких завдяки інтенціональним авторським засобам широко представлено різноманіття способів вираження суб'єктної системи, оскільки мові поетичних творів притаманне більше, ніж художній прозі, концентрування, стислість й емоційна напруга» [1, с. 5]. Л. Близнюк визначила, що особовий *семантичний суб'єкт* в односкладних реченнях може бути: 1) *означеним, неозначеним і узагальненим*; 2) *мати форми непрямих відмінків* (найчастіше давального); 3) *не може повністю редукуватися (усуватися) з дієслівного речення*. Відповідно предметний суб'єкт: 1) *не може бути означеним, узагальненим і неозначеним*; 2) *має форми непрямих відмінків (насамперед, орудного)*; 3) *може повністю редукуватися з дієслівного речення*. Таким чином, для сучасного мовознавства значення дослідження Л. Близнюк полягає у розкритті специфіки семантико-синтаксичного виявлення моделей семантичного суб'єкта в продуктивних конструкціях.

Науковець Т. Замкова (2008) [10] також розглядає односкладні речення в структурі поетичного тексту, визначаючи їх засобом репрезентації внутрішнього мовлення. Науковець наголошує, що кожен тип односкладних речень, що трапляється в поетичному тексті, виявляє певну своєрідність як компонент структури внутрішнього мовлення. Зокрема, у поетичних текстах *означено-особові* речення використовуються насамперед тоді, коли немає потреби в логічному виділенні особи; *узагальнено-особові* речення є емоційно наснаженими, передають боріння думок і почуттів; *безособові* речення особливо виразно відображають внутрішній стан персонажа з семантикою психічного стану ліричного героя, його роздумів про плин життя, мінливість, що супроводжуються емоціями, переживаннями; *інфінітивні* речення відтворюють психологічно напружений стан ліричного героя, коли питання не дістає відповіді у стані розгубленості, хвилювання; *номінативні* речення влучно ілюструють ситуації роздумів, психічного стану ліричного героя; *неозначено-особові* речення здебільшого вживаються для передачі обурення, душевного болю, внутрішніх переживань. Таким чином, на думку Т. Замкової, специфіка функціонування односкладних речень у поетичних текстах полягає у тому, що, вживаючи їх, можна «передавати емоції, експресію мовлення лаконічно, у динаміці» [10, с. 88].

Сучасне трактування видів односкладних речень у мовознавстві залишається питанням дискусійним. Відповідно до функціональних особливостей односкладних речень науковці розглядають найбільш уживані види з урахуванням специфіки мовного жанру, в якому вони вживаються.

Висновки

1. Ретроспективний аналіз проблеми видової класифікації односкладних речень засвідчив її неоднозначність та суперечливість.

2. На основі аналізу сучасних наукових джерел із досліджуваної проблеми визначено, що одним із найбільш дискусійних питань у мовознавстві є уніфікація інфінітивних речень.

3. Широке застосування односкладних речень у мові ЗМІ, наукових, художніх та поетичних текстах доводить їх великий функціональний потенціал та визначає необхідність більш детального вивчення їх видової класифікації в різних мовних жанрах.

4. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у вивченні функціонально-комунікативного потенціалу односкладних речень у мові сучасних мас-медіа.

ПРОБЛЕМА КЛАССИФИКАЦИИ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Е. Е. Бондаренко, аспирантка

*Сумский государственный университет,
ул. Римского –Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина
E-mail: elena_olena@mail.ru*

В статье автор обобщает взгляды современных лингвистов на проблему определения типологии односоставных предложений как важной структурно-коммуникативной единицы, которая применяется в разнообразных сферах жизнедеятельности человека.

Осмыслен широкий спектр терминологии в научной мысли ученых-синтаксистов, исследовавших природу, сущность односоставных предложений. Рассмотрены доминирующие классификации односоставных предложений современных языковедов. Определены дискуссионные вопросы, касающиеся видовой унификации односоставных предложений в современном синтаксисе, в частности относительно инфинитивных предложений. Особое внимание сосредоточено на определении типологического и функционального потенциала односоставных предложений в языке средств массовой информации, научных, художественных и поэтических текстах.

***Ключевые слова:** односоставное предложение, инфинитивное предложение, одноядерное предложение, функциональный потенциал односоставного предложения.*

MODERN POINT OF VIEW ON THE PROBLEM OF CLASSIFICATION OF ONE-MEMBER SENTENCES

O. E. Bondarenko, PhD student

*Sumy State University,
2, Rimskogo-Korsakova Str., Sumy, 40007, Ukraine
E-mail: elena_olena@mail.ru*

In this article the attempt to summarize the points of view of modern linguists on the problem of the definition of a typology of one-member sentences as an important structural and communicative unit, which is used in various spheres of human activity was made.

The wide range of terminology in the scientific sphere of the syntax scientists who studied the nature and the essence of one-member sentences is investigated. The classifications of the dominant one-member sentences of the modern linguists are studied. The debatable questions, concerning the unification of the kinds of the one-member sentences in modern syntax, in particular taking into account the infinitive sentences, are identified. Particular attention is focused on the definition of typological and functional potential of one-member sentences in the language of media, scientific, artistic and poetic texts.

***Keywords:** one-member sentence, infinitive sentence, one-nuclear sentence, functional potential of the one-member sentence.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близнюк Л. М. Односкладні речення із семантичним суб'єктом (на матеріалі поетичних текстів 50-х – 60-х р.р. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Леся Миколаївна Близнюк; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2007. – 17 с.
2. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.
3. Маркітантова В. Ю. Дискусійні питання теорії інфінітивних речень у сучасному мовознавстві / В. Ю. Маркітантова // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : філологічні науки. – 2009. – Вип. 18. – С. 14–16.
4. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
5. Межов О. Г. Специфіка семантико-синтаксичної організації безособових та інфінітивних односкладних конструкцій / О. Г. Межов // Філологічні студії. – 2013. – Вип. 9. – С. 284–291.
6. Мірошніченко І. Г. Синтаксичні засоби створення стислого тексту (на матеріалі українських мас-медіа) / І. Г. Мірошніченко // Наукові записки. Серія : філологічні науки (мовознавство). – 2014. – Вип. 128. – С. 251–255.
7. Кухарєва В. І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Віталіна Іванівна Кухарєва ; Інститут української мови. – К., 2003. – 24 с.

8. Алексеева О. О. Экспрессивный потенциал односкладных конструкций (на материале оповідання Миколи Вінграновського «Гусенятко») / О. О. Алексеева // Вісник Харківського національного університету імені В. Каразіна. Серія: Філологія. – 2013. – Вип. 67. – С. 39–44.
9. Чернова Х. Використання односкладних речень в українському художньому мовленні / Х. Чернова // Вісник Наукового товариства імені Т. Шевченка. Серія : мовознавство. – 2013. – Том 35. – С. 113–124.
10. Замкова Т. Односкладні речення як засіб репрезентації внутрішнього мовлення у структурі поетичного тексту / Т. Замкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика. – 2008. – Вип. 7. – С. 86–89.
11. Загнітко А. Український інфінітив у структурі простого речення: типологія функцій і семантика / А. Загнітко // Вісник Львівського університету. Серія : філологічна. – 2004. – Вип. 34, Ч. I. – С. 3–10.
12. Рабаник Л. С. Генітивні речення в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Любов Степанівна Рабаник ; Прикарпатський державний університет імені В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 1998. – 23 с.

LIST OF REFERENCES

1. Blyznyuk L. *One deals with the semantic subject (on the material of poetic texts of the 50s- 60s XXth St)*. *Cand. Diss.*, Kharkiv, 2007, 17 p.
2. *Ukrainian language : encyclopedia* / Redkol. : V. Rusanivs'kyu, O. Taranenko, M. Zyblyuk ta in. – Kyiv, Vydavnytstvo «Ukrayins'ka entsyklopediya», 2004, 824 p.
3. Markitantova V. Discussion questions in the theory of finding sentences in contemporary linguistics. *Naukovi pratsi Kam"yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka*, 2009, No 18, pp. 14–16.
4. Peshkovskyy A. *Russian syntax in scientific lighting*. Moscow, Uchpedhyz, 1956. 511 p.
5. Mezhev O. The specificity of the semantic and syntactic organization of finding impersonal and one-piece designs. *Filolohichni studiyi*, 2013, No 9, pp. 284–291.
6. Miroshnychenko I. Syntactic means of creating the compressed text (on the material of Ukrainian mass media). *Naukovi zapysky*, 2014, No 128, pp. 251–255.
7. Kukharyeva V. *Communicative potential of curt answers in a scientific text (on the material of scientific-technical literature)*. *Cand. Diss.*, Kiev, 2003, 24 p.
8. Alyeksyeyeva O. The expressive potential of ordinary structures (based on the story by Nikolai Vinogradovskogo «Gustys»). *Visnyk Kharkiv's'koho natsional'noho universytetu imeni V. Karazina*, 2013, No 67, pp. 39–44.
9. Chernova Kh. Using curt answers in Ukrainian art broadcasting. *Visnyk naukovoho tovarystva T. Shevchenka*, 2013, No 35, pp. 113–124.
10. Zamkova T. Multiple proposals as a means of representation of inner speech in the structure of the poetic text. *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*, 2008, No 7. pp. 86–89.
11. Zahnitko A. Ukrainian infinitive in the structure of simple sentences: a typology of functions and semantics. *Visnyk L'viv's'koho universytetu*, 2004. No 34, pp. 3–10
12. Rabanyuk L. *Ention sentences in modern Ukrainian language*. *Cand. Diss.*, Ivano-Frankiv's'k, 1998, 23 p.

Надійшла до редакції 26 травня 2016 р.